

Türk edebiyatında hece vezninin kullanıldığı şiirler içinde ilk sırada yer alan koşmanın kafiye şeması birinci dörtlük abab (xaxa veya aaab), diğer dörtlükler ise cccb-dddb-... şeklinde düzenlenir. Baştan sona kadar devam eden ana kafiye (b) şekil birliğini sağlar. Ana kafiye'nin bulunduğu mısralara "bağlama mısraı" denir. Koşmanın diğer özellikleri değişse bile bağlama mısraı ve kafiyesi değişmez. Burada bağlama mısraı bazan nakarat da olabilir. Koşmalar irticalen söylenen şiirler olduğundan daha çok yarım kafiye kullanılır. Hece vezninin genellikle 4 + 4 + 3 = 11'li veya 6 + 5 = 11'li kalıbıyla yazılan koşmanın değişik hece kalıplarıyla olan örnekleri de vardır. Ahmet Talat Onay beş, altı, yedi, sekiz ve on heceli koşmaları örnekleriyle tesbit etmekle beraber (*Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*, s. 47-70) halk ezgiyle okunan her şiire koşma adını verdiğinden on bir ve sekizli hece vezniyle yazılan koşmalar dışında ezgilerinden dolayı koşma adı verilenlere pek rastlanmamaktadır. Âşık edebiyatı ile bazı tekke edebiyatı mensuplarının koşmalarında son dörtlükte şairin adı ve mahlası geçer. Dörtlük sayısı genel olarak üçtür; bazan dört, beş ve daha fazla da olabilir.

Şekil özellikleri bakımından koşmalar şu adları alır: 1. Düz (âdi) koşma. Âşık edebiyatında en çok rastlanan ve her mısraı on bir heceli olan koşmadır. 2. Yedekli koşma. Doğu Anadolu ve Âzerî sahasındaki saz şairlerinin kullandıkları bir şekildir. İki çeşidi vardır: Birincisi koşma- mâni karışımıdır. Koşma beyitlerinin arasına aynı kafiye'de bir mâni kıtası veya kafiye şeması mâniye uymayan yedi heceli kıtalar getirilir. İkincisi yedekli beşli koşmadır. Hece ölçüsü sekizdir. Her bentte ilki beş, ikinci ve yedek sayılan kıta dört mısralıdır. Birinci bent aaabb + cncn, ikinci bent dddee + cncn, üçüncü bent fffgg + cncn ... şeklinde kafiyeleşir. Her bendin ikinci kıtasında ikinci ve dördüncü mısralar nakarattır. 3. Musammat koşma. Her mısraı iki bölümünden oluşan ve bu bölümleri aynı kafiye'yi taşıyan koşmadır. 6 + 5 durakla yazılan musammat koşmalarda iç kafiye genellikle altıncı hecenin üzerinde olur. 4. Ayaklı koşma. İlk dörtlüğü oluşturan iki beyitle diğer dörtlüklerin sonuna "ziyade" adı verilen beş heceli mısraların eklenmesinden oluşur. Ayaklı koşmalar ziyadeleri dışında daha çok musammat koşma biçimindedir. Ziyadeleriyle beraber müstezadı andırdıklarından bunlar "musammat ayaklı koşma" veya "musammat

müstezad koşma" adıyla da anılır. 5. Zincirleme koşma. Her dörtlüğün son mısraında kafiye'nin bulunduğu kelimenin sonraki dörtlüğün ilk mısraının başında tekrar edilmesiyle oluşur. 6. Zincirbent ayaklı koşma. Ayaklı koşmadaki ziyadelerin zincirleme koşmadaki kafiye kelimesi gibi kullanılmasıyla oluşan koşmadır. 7. Koşma-şarkı. İlk dörtlüğün ikinci ve dördüncü mısralarının her dörtlüğün sonunda tekrarlandığı koşmadır. 8. Tecnis. Bütün kafiye'leri cinaslı olan koşmadır. 9. Şatranç. Aruz vezninin dört "müfteilün"den oluşan kalıbıyla yazılan ve musammat özelliği taşıyan koşmadır.

Koşmalar genellikle lirik şiirlerdir. Bu özellikleriyle divan edebiyatındaki gazeli hatırlatılır. Halk edebiyatında aşk, üzüntü, çeşitli acılar, sevgiliye kavuşma isteği, ayrılıktan yakınma, tabiatla ilgili duygu ve düşünceler koşma vasıtasıyla anlatılır. Atasözlerinin yer aldığı, öğüt veren, tâlihten ve kaderden yakınan, karşılıklı konuşma biçiminde düzenlenmiş koşmalar da vardır. Bunlar arasında konularına göre özel adlar alan koşmalar şunlardır: a) Ağrı. Ölen bir kişinin ardından söylenen veya acıklı konuları dile getiren koşmadır (bk. AĞRI). b) Güzelleme. İnsan ve tabiat güzelliğini işleyen, övgü maksadıyla yazılmış koşmadır. c) Koçaklama. Savaş, kahramanlık, yiğitlik gibi konuları işler. d) Taşlama. Bir kimseyi yermek veya toplumun bozuk yönlerini tenkit etmek maksadıyla yazılan koşmadır. Koşmalar şekilleri ve konuları yanında müzikle ilgili özellikler de taşır. Ancak koşmanın ezgisi hakkındaki bilgiler bugün için oldukça sınırlıdır.

Koşma nazım şekli bazı küçük farklarla türkü, semâi, varsağı, destan, ilâhi ve nefesler için de yaygın olarak kullanılır. Cönklerde koşma başlığı altında toplanan manzumelerin bir nazım şeklini değil bir ezgiyi ifade ettiği aynı ölçü ve uzunlukta ki manzumelere koşma, türkü, türkmani gibi değişik adlar verilmesinden anlaşılmaktadır. Ankara Devlet Konservatuarı Arşivi'nde koşma adıyla sadece bestenin vasıflarını gösteren parçalara rastlanmasa da koşma adının daha çok bir ezgiyi ifade ettiğini düşündürmektedir (İA, VI, 878).

Mehmet Zeki Pakalın, koşmaların karıcığır ve uşşak makamlarında okunduğunu ve bir mısradan diğerine geçilirken "leylâm leylâm, yârim, ey bülbül, ey yâr" gibi terennümlerin tekrarlandığını belirtmektedir (bk. bibl.). Koşmanın müzik kuruluşu saz ara nağmesi + resitatif +

usullü ve güfteli kısım + saz ara nağmesi şeklindedir (Mahmut Ragıp, s. 194).

Halk arasında özel bir ezgiyle okunan koşmalar ve koşma adına bağlı başlıca ezgiler Kerem, Kesik Kerem, Gevherî, Süm-mânî, Acem koşması, Ankara koşması, elpük koşması, yelpük koşması, Bayındır koşması, Sivrihisar koşması, Cem koşması, bülbül koşması ve topal koşma adlarıyla anılmaktadır. Bunların dışında Çankırı'da Gevherî'nin koşmaları "ey yâr, ey" gibi nağmelerle başlayan bir âhenkle okunduğu için bu nağmelerle okunan her koşmaya Gevherî adı verilmektedir. Böylece Gevherî gibi bazı adlar şairin değil makamın ismini göstermiş olmaktadır. Ankara'da ise koşma bir nevi raks havasına denilmekte ve Ankara koşması adı da buradan gelmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lügati't-Türk Tercümesi, I, 376; *Türk Lugatı*, III, 869; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 246-247; a.mlf., *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 273-274; a.mlf., *Araştırmalar*, s. 127, 152, 347; Ahmed Talat [Onay], *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*, İstanbul 1928, s. 47-70; a.e.: *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i* (haz. Cemal Kurnaz), Ankara 1996, s. 92-163; Mahmut Ragıp [Kösemihal], *Anadolu Türküleri ve Müsikî İstikbalimiz*, İstanbul 1928, s. 194; İsmail Habib [Sevük], *Edebiyat Bilgileri*, İstanbul 1942, s. 218-219; Hikmet İlaydın, *Türk Edebiyatında Nazım*, İstanbul 1964, s. 80-81; Reşid Rahmeti Arat, *Eski Türk Şiiri*, Ankara 1965, s. XI-XIII; Hikmet Dizdaroğlu, *Halk Şiirinde Türler*, Ankara 1969, s. 68-85; Rauf Mutluay, *100 Soruda Edebiyat Bilgileri*, İstanbul 1970, s. 146, 155-157; Tâhirülmevlevî, *Edebiyat Lügati*, İstanbul 1973, s. 89-90; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 305-315; Rıza Nur, "Les formes et les noms de la poésie turque", *Türk Bilik Revüsü: Revue de Turcologie*, sy. 1, Alexandrie 1931, s. 11-17; Pertev Nalî Boratav, "Koşma", *İA*, VI, 876-880; Pakalın, II, 297; T. Kowalski, "Koşma", *EP* (İng.), V, 274-275; Öztuna, *TMA*, I, 352; Mustafa Kutlu, "Koşma", *TDEA*, V, 401-405.

NURETTİN ALBAYRAK

KOTKU, Mehmet Zahit
(1897-1980)

Nakşibendî-Hâlidî şeyhi.

Bursa Pınarbaşı'nda doğdu. Ailesi, 1880 yılında Dağıstan'ın Şeki kasabasından Anadolu'ya göç edip Bursa'ya yerleşmiştir. Mehmet Zahit annesi Sabire Hanım'ı üç yaşında iken kaybetti. Bursa'ya geldiklerinde on altı yaşlarında olan babası İbrâhim Efendi çeşitli yerlerde imamlık yaptıktan sonra 1929'da Bursa ovasındaki İzvat köyünde vefat etti. Mehmet Zahit, Oruç Bey Mahalle Mektebi'nde baş-

ladığı öğrenimini Maksem'deki idâfide ve Bursa Sanat Mektebi'nde sürdürdü. I. Dünya Savaşı sırasında on sekiz yaşlarında askere alınarak Suriye cephesine gönderildi. Ordunun Suriye'den çekilmesinin ardından İstanbul'a döndü. Temmuz 1919'dan itibaren askerlik şubesinde yazıcı olarak askerlik görevine devam etti. Hâtıra defterindeki kayıtlardan 1922 Martında bu görevi sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

İstanbul'da cami derslerine ve vaazlara devam eden Mehmet Zahit 1920'de, Cağaloğlu'nda bulunan Fatma Sultan Camii yanındaki Gümüşhânevî Tekkesi'ne giderek Şeyh Dağıstanlı Ömer Ziyâeddin Efendi'ye intisap etti. Seyrû sülûkünü onun vefatı üzerine postnişin olan Tekirdağlı Mustafa Feyzi Efendi'nin yanında sürdürdü. Yirmi yedi yaşında hilâfet aldı. Beyazıt, Fâtih ve Ayasofya camii ve medreselerindeki derslere devam ettiği bu yıllarda bir yandan da hâfızlığını tamamladı. Mustafa Feyzi Efendi'nin isteğiyle çeşitli kasaba ve köylerde dinî hizmetlerde bulundu.

Tekkelerin kapatılması üzerine Bursa'da dönerek babasının imamlık yaptığı İzvat köyüne yerleşti. Babası ölünce onun görevini sürdürmeye başladı. 1946 yılına kadar köy imamlığı yaptı, ardından Üftâde Camii imamlığına tayin edildi. 1952 yılı Aralık ayında Gümüşhânevî Dergâhı'ndan arkadaşısı Abdülaziz Bekkine'nin vefatı üzerine görevi onun vazife yaptığı Zeyrek'teki Ümmü Gülsüm Mescidi'ne nakledildi. Bu mescidin istimliki söz konusu olunca Fatih İskenderpaşa Camii'ne tayin edildi (1958). Vefatına kadar bu cami-de görevini sürdürdü. 1979 yazında gittiği Hicaz'dan 1980 Şubatında ağır hasta olarak döndü. Ameliyat olduktan sonra hac mevsimi gelince tekrar hacca gitti. 13 Kasım 1980'de İstanbul'da vefat etti.

Mehmet
Zahit
Kotku

Mehmet Zahit Kotku'nun Süleymaniye Camii hazinesindeki mezarı

Cenaze namazı 14 Kasım'da Süleymaniye Camii'nde kılındıktan sonra Kanûnî Sultan Süleyman Türbesi hazinesine defnedildi.

Mehmet Zahit Kotku insan eğitimi esas almış, kendini fertlerin iç dünyalarının zenginleştirilmesine adanmıştı. Görev yaptığı camilerde her pazar ikindi namazının ardından *Râmûzü'l-ehâdis* dersleri vermiş, cuma vaazları ve önemli günlerdeki konuşmaları yanında özel sohbetleriyle de halkı eğitmeye çalışmıştır. Vaaz ve sohbetlerinde dinî konuların yanı sıra ülkenin ekonomik, politik, kültürel ve sosyal problemleriyle ilgili görüşlerini de ifade etmiş, bu tavırla bilhassa üniversite öğrencileri üzerinde etkili olmuştur. Eğitim ve yardımlaşma amaçlı bazı vakıflar onun tavsiyesi üzerine kurulmuş, ayrıca birçok hayır kurumunun tesisine vesile olmuştur. Ersin Gürdoğan, *Görünmeyen Üniversite* adlı kitabında (İstanbul 1991) Mehmet Zahit Kotku'nun dinî şahsiyetini ve sosyal yönünü incelemiştir.

Eserleri. 1. *Tasavvufi Ahlâk* (I-V, İstanbul 1979). Nakşibendiyye tarikatının âdâb ve erkânı ile ahlâkî konulara dairdir. 2. *Cennet Yolları (Hadislerle İlim)*. İlimin ve ulemânın önemini hadislerle dayanarak açıklayan eser âlimlerin siyasi ve sosyal alanlarda da etkin olması gerektiğini anlatır (İstanbul 1985). 3. *Ana Baba Hakları*. Allah hakkına riayet, Hz. Peygamber'in ve ulemânın hakkı, evlâdın babasındaki hakları, karı koca hakları, komşu hakları ve millet hakları konularını da ihtiva etmektedir (İstanbul 1991). 4. *Mehmed Zahid Kotku (K.S.)'dan Özel Sohbetler*. Müellifin son yıllarına ait bazı vaaz ve özel sohbetlerini ihtiva etmektedir (İstanbul 1991). 5. *Ehl-i Sünnet Akaidi. Fıkh-ı Ekber, el-Milel ve'n-nihâl, Se-*

vâdü'l-a'zam ve Şerhu'l-Emâlî'den iktibasları ihtiva eden eser açıklamalarla zenginleştirilmiştir (İstanbul 1992). Kotku'nun diğer eserleri de şunlardır: *Nefsin Terbiyesi* (İstanbul 1983), *Hadislerle Nasihatlar* (İstanbul 1991), *Müminlere Vaazlar* (I-II, İstanbul 1992), *Zikrullah'ın Faydaları* (İstanbul 1992).

BİBLİYOGRAFYA :

Gümüşhânevî, *Râmûzü'l-ehâdis* (trc. Abdülaziz Bekkine, nşr. Lutfi Doğan – M. Cevad Akşit), İstanbul 1982, neşredenerin girişi, I, s. XIX-XXI; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul 1981, IV-V, 139; Ersin Gürdoğan, *Görünmeyen Üniversite*, İstanbul 1991; Vehbi Vakasoğlu, *Maneviyat Dünyamızda İz Burakanlar*, İstanbul 1987, s. 133-145; Metin Erkaya, *Anılarla Mehmed Zahid Kotku Hazretleri*, İstanbul 1997; Serdar Ömeroğlu, "Mehmed Zahid Kotku-Hayatı-Hatıraları-Eserleri", *Milli Gazete*, 13-18 Kasım 1988.

MAHMUT ESAT COŞAN

KOVACI DEDE TEKKESİ

(bk. ABDÜSSELÂM TEKKESİ).

KOVÇULUK

(bk. NEMİME).

KOWALSKI, Tadeusz

(1889-1948)

Polonyalı şarkiyatçı ve Türkolog.

Châteauroux'da (Fransa) doğdu. Henüz lisedeyken Doğu bilimlerine ilgi duyarak Arapça ve İbrânice öğrendi. 1907'de Viyana Üniversitesi'ne girdi ve David von Heinrich Müller, Maximilian Bittner, H. Junker ve R. Geyer'in derslerine devam etti. 1911 yılında *Der Diwân des Kais ibn al-Hatim* adlı teziyle doktor unvanı aldı. Aynı yıl Strasbourg'da Theodor Nöldeke ve Enno Littmann'ın, 1912'de Kiel'de George Jacob'un derslerinden yararlandı. 1912-1914 yıllarında Viyana'da Doğu Enstitüsü'nde çalıştı. 1914'te Jagellon Üniversitesi'nde doçent, 1919'da kadrosuz profesör, 1921'de de kadrolu profesör ve Doğu Dilleri Semineri'ne müdür oldu.

Kowalski, Jagellon Üniversitesi'nde II. Dünya Savaşı'ndaki kesintiler dışında ölünceye kadar Arap, Fars ve Türk dilleri, edebiyat, tarih, coğrafya ve kültürleri üzerine ders verdi ve seminerler yönetti; ayrıca Krakow'daki Yüksek Ticaret Okulu'nda Arapça ve Türkçe okuttu. II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından